

Áldó az ágyú, alku az áldozás, áldozat az alkonyat.

Szokták mondani, hogy az élet külön regényeket produkál, mint a regényírók képzelete. Így mondhatom, hogy a magyar nyelvtörténet (ha tárgyhoz illő módszerrel dolgozunk) olyan szövevényes jelentésváltozásokra vezet rá bennünket, hogy azok nemcsak a hivatásos nyelvészek képzeletét, hanem még az olyan dilettansét is fölülmúlják, akinek már az öregapjának is legénykorában olyan látomásai voltak, hogy a tulajdon öreganyját is boszorkánynak nézte, amint az a tűzhelynél *egy-péntőlben kucorgott* (egy magát nyelvészkirállyá is koronázott költőkirályunk önéletrása szerint). De azok az előre el sem képzelhető jelentésváltozások csak úgy mutatják ki magukat nekünk, közönséges halandóknak, a régmúlt idők homályából, ha minden kutató lépésünkkor a nyelvi és néprajzi adatok világát vetjük rájuk.

Alkalmas — ennek megvolt az a jelentése, hogy: illendő, illő. XVI. századi példa: „Kinek észmét egy nap Urunknak képe megszólala és monda: Szerető fiam, ha engöm és az én ikömet — nagyanyámat —“ (t. i. Szent Annát) „gyertyával tisztölsz, *alkolmas*, hogy az én anyámat es“ (t. i. Szűz Máriát) „tisztölyyed.“ KazC. 55. (Mai nyelven: illő, hogy az én anyámat is tiszteljed.) Az *alkalmas*-nak illő jelentését a XV. századi *Sermones Dominicales* magyar glossás latin szövege legvilágosabban mutatja (II:314.): „Oratio est petitio *decentium* a Deo = *alkolmasoknak* istentwl kerese.“ Ennek megfelelően az *alkalmatlan*-nak megvolt az a jelentése, hogy illetlen: „Éncselkégygyél elmédet mēndēn szorgolmatosságtól megvonnod és *alkolmatlan* gondolatoktól mēgtisztólván“ (azaz: illetlen gondolatoktól megtisztulván), „mélységēs alázatossággal és háláknak adásával, nagy áichtatossággal mēggondollyad Istenēdnek és kegyēs terēmtdōdnek mēndēn jótétét és ajándokát.“ VitkC. 17.

Alkalmas — ez a szó olyan szerkezetű, mint *síralmas*, *hatalmas*, *nyugalmas*. Ezek *sír* > *sir-*, *hat-*, *nyug-* igető származékai, tehát az *alkalmas* egy *alk-* igetéből származott. Ez az *alk-* igető van az *alkhatik* igealakban is; ez olyan, mint *nyughatik*. „Kegyelmeddel emberséges ember *megalkhatik*.“ LevT. I:524; „.. mert Oktáviánus császár mikoron nēm *alkhatott* vóna An-

tal császárral...“ ÉrdyC. 444. *Sír-hatott, nyug-hatott, fek-hetett, al-hatott* — ezekhez hasonló igealak az *alk-hatott*.

Hogy régen az *alkalmas* „illendő“-t jelentett, ezt az is mutatja, hogy viszont az *illendőség* „alkalmasság“-ot is jelentett. Apáczai Csere János azt írja, hogy „a csik jól táplál, neveli a szülési *illendőséget*“ (azaz a l k a l m a s s á g o t) Encycl. 29. l. (XVII. sz.). Egy XVIII. századi nyelvtanító könyv (Királyi Beszélgetések) a „testhez álló“-t úgy magyarázza, hogy: „hozzája *illő*“ (131. l.), de a XVII. századi Comenius az „akármelyik lábra *illendő*“ csizmát (Janua 100) „*alkalmatos*“-nak is értelmezi. Az *alkalmas* és *illendő* egykori azonjelentését mutatják a XVI. századi codexeknek azok a páros kifejezései, melyekben az *alkalmas* és *illendő* egymást magyarázza: „Az imádság az elmének Istenhöz félémelése avagy *alkalmasoknak* és *illendőknek*“ (= *decetium!*) „kérése“ GuaryC. 101. „És azoknak nem vala *illendő* avagy *alkalmas* tanóságok“ WinklC. 173. Éppen így volt régen azonjelentésű az *alkalmatlan* az *illetlen*-nel: „A jobb kéz munkálkodik mindent helyesen, hanem ha ki maga“ (= ha csak az illető maga nem) „*illetlen, alkalmatlan.*“ (Com. Jan. 50.) Hogy az „alkalmas“ és „illik“ fogalmát az onegy szó kifejezheti, ezt mutatja a finn *sopeuta* is, mert jelenti azt is, hogy „alkalmasnak lenni“, azt is, hogy „illenni“, „illeszkedni“.

A *sír* < *sír* igelöböl lett a *síró* igenév, a *hat*(ni)-ből a *ható* (vö. mindenható), a *nyug*-ból a *nyugó*. Igenis *nyugó*, mert a *nyugozik* ígéhez tartozó -ó képzős igenév eredetileg nem *nyugovó* vagy *nyugvó* volt, hanem *nyugó*; az *aluszik*, *feküszik*, *haraguzik* igék igenevének is eredetibb, régibb alakja XV., XVI. századi nyelvemlékeinkben *aló*, *fekő*, *haragó*. Ezek szerint az *alk*-igelöböl kellett származnia egy *alkó* igenevnek, s mivel az *alk*-régi jelentése (az *alkalmas* régi „illő“ jelentésének bizonyossága szerint) „illik“ volt, ebből az következik, hogy az *alkó* igenév jelentésének is ennek kellett lennie: „illő“, „illendő“. Úgy is volt: „Kit nem *alkó* csak meggondolni is, annál inkább megmondani“ (Gyarmathi Miklós: Felelet 175. l. — 1598.). A Szamosháton ma is él a „nem *alkó*-nak nem *illik*“, „nem járja“ jelentése: „Ojan rossz ez a köjök, hogy mán nem *alkoz*.“ (Csüry: SzSzót.)

Az *aszó*-nak van *aszú* > *aszu* változata is, a *fúró*-nak *fúru* > *furu* — Így volt az „illő“ jelentésű *alkó* igenévnek *alkú* változata: „Sétét vala és nem *alkú*“ (= nem illő) „vala, hogy asszonyállat kinn járna.“ (AporC. 167.)

Az -ó, -ő (> -ú, -ű) képzős igenév nemcsak a cselekvőt, történetet jelentheti, hanem a cselekvést, történetet is. „*Arató*-ba megy“ = „a r a t á s-ba megy“. A *kézfogó* a legény és leány egymást eljegyző *kézfogó*s-a. A vőlegény és menyasszony *esküvő*-je pedig az *ő esküvés*-ük. Így az *alkó* > *alkú* > *alku* igenév jelent nemcsak „illő“-t, „vmihez illő“-t, „egymáshoz illő“-t

hanem jelenti két vagy több embernek akaratukban való ,összeillés'-ét, ,összeillés-ük megkísértésé'-t — ez az *alku* (der Handel) mai jelentése. Hogy az *alku* eredetileg csakugyan ,összeillés'-t, ,összeilleszkedés'-t jelenthetett, azt igazolja egy vogulból vehető jelentéstani párhuzam is: az alsó-lozvai *lyellyi* azt jelenti, hogy ,illik', a kondai *lyelyi* pedig, hogy: ,alkudozik' (Szilasi). Az *alkú* > *alku* szónak tehát mai jelentése ,egyezkedés', ,megegyezés', eredetibb jelentése pedig nemcsak ,illő', hanem ,illeszkedés', ,összeillés' is.

Hogy az *alku* — mint az eddigiekből következik — ugyanannak az *alk-* igetőnek származéka, mint az *alkalom*, ezt az is bizonyítja, hogy az *alkalom*-nak is megvan ,alku' jelentése. Megvan még a XVIII. századi Páriz-Pápai-szótárakban is: ,*alkalomba* ereszkedni' = ,ad pactum venire', ,sich in einen Vergleich lassen'; ,*alkalomba menni*' = ,adire ad pactionem'; ,megállása az *alkalomnak*' = ,dictorum conventorumque constantia et veritas'; ,megmászolt *alkalom*' = ,intercisae pactiones'; ,fölbontani az *alkalmot*, *alkuvást*' = ,ludificari locationem'. Különösen ez a legutolsó példa, melyben mint két azonjelentésű kapcsolódik össze az *alkalom* és *alkuvás*, világosan mutatja az *alkalom* és *alkuvás*, *alku* szavak jelentésének egykor, nem is oly régen, általánosan tudott azonosságát. A székely, mikor ,megalkuszik', ma is ,*alkalomra* ereszkedik' (MTSz.).

Az *alkalom* és *alku* azonosságát bizonyítja a baranyai *ókum* is, melynek jelentése ,alku', mert az az *ókum* is az *alkalom* alakváltozata. Tudjuk, hogy az *-alom* képzőnek régibb alakja *-alm*, még régibb *-olm* volt: mai *síralom* < közép-magyar *síralm* < ó-magyar *sírolm* (ÓMS.); *hatalom* < *hatalm* < *hotolm* (HB.). Így az *alkalom* régibb alakja *alkalm* < **olkolm* volt, még régebbi pedig < **olkulm*. Hiszen a *nyugalom*-nak is nem *nyugalm*, nem is *nyugolm*, hanem *nyugulm* a legrégebbi alakja nyelvemlékeinkben (HB.). Nos, abból a *nyugulm*-éhoz hasonló képzőjű **olkulm*-ből lett az *l-*ek kiestével az az ,alku' jelentésű nyelvjárási *ókum* (= *alku*).

Még csak azt jegyzem meg, hogy Baróti Szabó Dávid Kisdéd Szótára szerint is az *alkalom* = „a l k u v á s, a l k u, a l k u d o z á s, tukma, szövetség, szövetkezés, szegődés, kötés, egyezés, szerződés.“

A finn *sopia* is nemcsak azt jelenti, hogy ,illeni', nemcsak azt, hogy ,alkalmasnak lenni', hanem azt is, hogy ,megegyezni, kibékülni' — azaz egymással megalkudni.

A *nyugalom* alapszavából, a *nyug-*ből, *-sz* praesensképzővel lett a *nyugoszik* ~ csángó *nyuguszik*; a *nyugalom*-hoz hasonló képzésű *alkalom*-nak *alk-* alapszavából ugyanúgy lett az *alkuszik* ~ régen így is: *alkoszik*. Természetesen a régi nyelvben ennek is látjuk ,illik' jelentését: „*Alkoszik*“ (azaz illik) „*énné-*

kém Sauriciumban menném és ott Krisztus nevéért külömb-külömb kénokat szenvednöm“ ÉrsC. 263. „Megegyezik‘ jelentése is megvolt: „Mindenekkel békeségesen *alkoszik*.“ (Pázm. Préd. 54.).

A *nyugoszik*, *haraguszik*, *aluszik* szavaknak -t képzős műveltető származéka (az -sz nélküli töből) a XV., XVI. században ilyen volt: *nyugot-ni* (ma: nyugtatni), *haragut-ni* (ma: haragítani), *alut-ni* (ma: altatni). Ezek szerint az *alkuszik* ~ *alkoszik* mellett a XV., XVI. században milyen műveltető igealaknak kellett lennie? Ilyennek: *alkut-ni* ~ *alkot-ni*. És ennek milyen jelentésének kellett lennie? Mivel az *alk-*, *alkuszik* eredetileg azt jelentette, hogy ‚illik‘, ‚összeillik‘, ezért a műveltető *alkut* ~ *alkot* igeének eredetileg azt kellett jelentenie, hogy ‚illeszt‘, ‚összeilleszt‘.

Az *illeszt*, *illesztget*, *illegget* és az *alkot* ~ *alkut* egykori azonjelentésű voltát szemléltethetjük Comenius Orbis-ának ebben a magyarázatában (754. l.): „Az ékesen szóló versszerző verseket és rhythmusokat ékesen egyben-*illegget*, -rakogat, -*alkut*.“ A különálló részek, anyagok egészzé *illesztés*ét fejezte ki az *alkut* ~ *alkot*.

Telének hatszázan; Ferenc elindula,
Bátori hadnagya Sismán Ferenc vala,
Patócsi hadnagya Henyei István vala,
Egynehány *lajtrákat* ők *alkottattak* vala.
Tinódi RMKT. III:40.

Im az sanctuariomba *alkottak*,
Teteiglen *baronából* felróttak,
Egy nagy *töltést* vitézek csináltak,
Az tetején töltött kasok állának. (109)

Ezekből sok golyóbist beszórának.
Kik miatt embörök, barmok halának;
De belől okosságot gondolának,
Külső várba árkokat ők ásának.

Gyorsan álló seregöket béállaták,
Vártán valók es *oltalmat* *alkotának*. (129)

Serénséggel az vitézők forgódnak,
Nappali rontást éjjel *bealkottanak*,
Nagy *szálfákkal* erős *falt* csináltak,
Több népet az törésre állattanak. (131)

Némely madár „a fészeknek bé-járó *ajtáját* . . . csudálatosan *alkutja*“ (XVII. sz. Miskolczi: Jeles Vadkert 489.) „*Tört alkottanak* én lábaimnak“ (XV. sz. AporC. 1.) ~ Laqueum paraverunt *pedibus meis* (Psalm. LVI:7). „*Alkossonk* itt három *hajlakot*“

(MünchC. 45.) ~ *Faciamus hic tria tabernacula* (Matth. XVII:4). „Mért *mégalkatta* Úr Siont“ (AporC. 63.) ~ *Quia aedificavit Dominus Sion* (Psalm. CI:17.). „A forrás ő vizének folyását mestérségés *alkotással* a város küvől viszi“ (BécsiC. 23.) ~ *aqueductum . . . extra civitatem dirigeret* (Judith VII:6.). „Parancsolly *alkotni* igen magas *akasztófát*“ (BécsiC. 60—1.) ~ *Jube parari excelsam trabem* (Esth. V:14.). „Parancsolá *mégalkotni* a magasságó *kérésztét*“ (BécsiC. 61.) ~ *jussit excelsam praeparari cruceem* (Esth. V:14.).

Természetes, hogy az *alkut* ~ *alkot* ~ *alkat*(ni), lévén az *alkuszik* műveltető párja, nemcsak anyagi, hanem lelki értelmű összeillesztést is jelentett, azt, hogy „egymással megalkudtat‘, megegyeztet‘. Így a XVII. században: „*Alkutni* azaz öszve-békéltetni, öszve-szerkesztetni“ Gel. Kat. Titk. 1119.

Hogy az *alkut* ~ *alkot* is valóban az *alkalom* szócsaládjába való, azt Páriz-Pápainak ez az értelmezése is mutatja: „*accommodans* = hozzá-*alkutó*“; már Márton József szótárában (1818) az „*accommodans* = hozzá-*alkalmaztató*“.

Az *alkot* igéből -mány képzővel lett az *alkotmány* főnév, mint a szláv eredetű *csinál*-ból a *csinálmány*. Az *alkotmány* szóra a ‚*constitutio*‘ jelentést a műnyelv-csinálók adták; népnyelvben és régi nyelvben *alkotmány* mindaz a tárgy, melyet az ember a két kezével csinál, szerkeszt, rak, úgymint: állvány, létra, kalitka, akasztófa, kereszt, kapu, vadfogó készülék, gépezet, ház, ostrombeli védőfal, mindenféle ‚*structura*‘. Mind ez a jelentés az *alkut* ~ *alkot* eredeti ‚*összeilleszt*‘, ‚*szerkeszt*‘ jelentéséből következik. Két példával. egy régivel meg egy újjal, hadd mutassuk elé az *alkotmány*-nak ezt az általánosabb értelmű, eredeti jelentését: ‚Ez is felette igen csodálatos dolog, hogy holott ő“ (az elefánt) „akármely erős vasat is öszveront, a *fa-alkutmányt* midazáltal mint erőtlenebbet nem bántja; amint-hogy csak *fa-kalitkában* is ‚*szokott tartatni*.“ (Misk. Jel. Vadk.) „Csalogatással is gyakran dolgozott a madárfogó pákász. A vízre pár nádkévét fektetett, ügyesen elrendezve giz-gaszt, nád- és gyékénycsörmőt hányt rá, hosszú madzagnál fogva hozzákötözött egy-két kitömött és arasznyi deszkalapra szegezett vadrucát s közé állván ennek az *alkotmány*nak, beúsztatja a derékig, vagy mellig érő vízbe . . .“ (Szücs Sándor: A régi Sárrét világa 72.).

A vallási irodalom nyelve az Isten k e z é n e k *alkotmány*-ait, *alkotvány*-ait vagy — régen így is — *alkomány*-ait szokta emlegetni. Az *alkomány* az *alk-* tőből úgy származott, mint a *tart*-ból a *tartomány*. XVI. századi író szerint (Pécsi Lukács: Szt. Ágoston Elm. 95b): „Dicsértének, Uram, tégedet minden *alkományid*, kezeidnek *alkományit*, Uram, ne útáld meg.“ (NySz.).

Az *alkalom*-nak is megvan az *alkotmány*-éhoz hasonló jelentése. Ha például a termett babot a határból nem háton hordják haza, hát *alkalommal* viszik (Tabajdon) azaz szekérrel. 'Jó *alkalmatosság*' lehet Dunántúl is, az Alföldön is mindenféle 'structura' vagy 'instrumentum': egy talicska, egy csőszgunyhó, egy polyvahordó kosár, egy nyúlfogó csapda, egy öngyújtó stb. stb.

Most az *alkoszik* ~ *alkuszik* alakot hasonlítsuk össze a vele azonos szerkezetű *marakoszik*, *verekészik* ~ *vereköszik* és *eskészik* ~ *esköszi* ~ *esküszik* igével. Ez az összehasonlítás azt sejteti velünk, hogy mint a *marakoszik* alapszava *mar-*, a *verekészik*-é *ver-* és az *esküszik*-é *es-* (l. Mészöly: NNy. I:2.), úgy az *alkuszik*-é — ennek még eredetibb alapszava, gyökérszava — *al-*.

Ennek az **al*(ni) igének egykori megvoltát kell kétségtelenné tennünk.

Tudjuk, hogy a különböző funkciójú *-t* suffixumok hol előhangzóval, hol előhangzó nélkül függeszkednek a töre. Régi locativusi *-t*: *Sárvár-at* > *Sárvár-att* vagy *Sárvár-t*; accusativusi *-t*: *hely-et* vagy *hely-t*, régi *rész-et* vagy *rész-t*; deverbális *-t* főnévképző: *nap-es-et* vagy *nap-es-t*; deverbális *-t* melléknévképző: régi *Hol-ut* Vág ~ mai *Hol-t* Vág; praeteritumi *-t*; régi *kér-ët* ~ *kér-ëtt*, mai *kér-t*; factivusi *-t*: régi *alut*(ni), mai *al-t*(atni), *ol-t*(ani). Föltehető tehát, hogy mint az *al-uszik* *al-* gyökérszavának van az *al-ut* mellett *al-t-* ~ *ol-t* factivusi származéka, úgy az *al-kuszik* *al-* gyökérszavának is volt **alt-* ~ **olt-* származéka, még pedig az *alkut* ~ *alkot*-tal természetesen egy jelentésű: 'illeszt', 'szerkeszt', 'alkot' jelentésű.

Ez az 'illeszt', 'szerkeszt', 'alkot' jelentésű **alt* ~ **olt* ige nem fordul elő nyelvemlékeinkben, tehát hogy föltevésünket bizonyossággá tehesük, a legközelebbi rokon finnugor nyelvhez kell folyamodnunk. Az *alkut* ~ *alkot* — mint magának és származékainak jelentése mutatja — a kézművességnek eredeti magyar szavaiból való, abból a honfoglalás előtti időből, mikor mai hazánk szláv nyelvű barkácsolónak nyelvéből még nem csináltak meg magunknak a *csinál* igét. Ha tehát az *alkut* ~ *alkot*-ból következtetett **alt* ~ **olt* igét nyomozzuk, annak megfelelőjét legközelebbi rokonainknál, a voguloknál kell keresnünk, még pedig a kézművesség szavai között, tehát evvel a jelentéssel: 'illeszt', 'szerkeszt', 'alkot'.

És csakugyan meg is találjuk a 'hozzáilleszt', 'egybeszerkeszt', 'alkot' jelentésű *alt-* > *ält* ~ *ölt*- igetövet a vogulban! *Kit jiw ált-əm pore* (Vogul Népk. Gyűjt. II:79.) = 'Két fa-alkotott tutaj'. *Khúrəm jiw ált-əm pore* (VNGy. IV:I:222.) = 'Három-fa-alkotott tutaj'. *Kit* = két, *khúrəm* = három, *jiw* = fa, *pore* = tutaj, *-əm* olyan értékű, mint a magyar *-tt* igenévképző

— tehát a vogul *ält-* ígető jelentése: ‚alkot‘. *Khulmät äkwen ölt-il äxt öszt* (VNGy. IV:I:381.) = ‚hamuk egybe-illeszkedtek‘. *Khulmät* = hamuk‘, *äkwen* = ‚egybe‘, az *-il-äxt-ösz-t* többféle suffixum összetétele — tehát az *-ölt-* ígető jelentése itt ‚illeszt‘. (Igy van Pápay József osztyák szövegeiben is.)

Addig, míg csupán a magyar nyelv adataiból következtetünk az ‚illeszt‘, ‚alkot‘ jelentésű, magyar **alt* (< **olt*) ígére, következtetéseink eredménye csak valószínű föltevés lehetett, de hogy most rámutattunk a vogul *alt-* > *ält* ~ *ölt* = ‚illeszt‘ > ‚alkot‘ szóra, ezáltal teljes bizonyossá vált az, hogy az ősmagyarban (a műveltető képző egyszerű *-t* alakjának idejében) valóban megvolt az **alt* ~ **olt* = ‚illeszt‘ > ‚alkot‘. A vogul *alt-* > *ält-* íge értelme azt is mutatja, hogy mind azon, mind a magyar **alt-* ígén a finnugor eredetű *-t* műveltető képző van, tehát a gyökérszó csakugyan *al-* — amint ezt már következtettük az *al-kuszik-* ből a *mar-akoszik*, *ver-ekészik* és *es-küşik* analogiájára.

Az *al-uszik al-* gyökérszavának *äl-* változata is mutatkozik az *äl-om-*ban, aminthogy *ad* ~ *äd*, *hagy* ~ *häggy*, *harm-ad* ~ *härm-as* stff. alakpárok is vannak: lehetett tehát az ‚összeilleszt‘ jelentésű **al-*nak is **äl-* változata. A *mar-akoszik*, *ver-ekészik* alapszavához *-d* képző járult hozzá, így lett a *mard-*, *verd-* ígető, melyből előhangzós *-s* képzővel lett a *mardos*, *verdös*. Avval a *-d* képzővel lett az *es-küşik es-* alapszavából az *esd* íge (Mészöly: NNyv. I:2.). Odajutunk tehát, hogy az *al-kuszik*, *al-kot*, **al-t* stb alapszavának *äl-* változatából is lehetett egy *äl-d* alaku íge, természetesen olyan *äld* íge, melynek jelentésének — az eddigiek szerint — ennek kellett lennie: ‚összeillik‘, ‚összeilleszkedik‘.

Lehetett. Hogy pedig nemcsak lehetett, hanem lett is *äld* ígénk, azt jól tudjuk, mert hiszen voltánt van. Hogy azonban ez az *äld* íge azont-azonos avval az *äl-d*-dal, mely az *al-kuszik*-kal, *al-kotmány*-nyal és *al-kalom*-mal egy gyökérből sarjadt, ezt csak akkor tarthatjuk bizonyosnak, ha ennek a mi jól ismert *äld* ígénknek eredeti jelentésüül ezt mutatjuk ki: ‚összeillik‘, ‚összeilleszkedik‘.

Fogjunk hozzá.

Láttuk, hogy nemcsak a műveltető *-t* képzős *alkut-* ~ *alkot-* ből lett ‚structura‘, ‚instrumentum‘ jelentésű *alkutmány* ~ *alkotmány*, hanem ugyanolyan jelentéssel, a cselekvés, történés eredményét jelölővel, a műveltető képző nélküli *alk-* tőből is lett *alkomány* és *alkalom* és *alkalmatosság*. Ebből az következik, hogy ha az *äld* íge eredeti jelentése ‚összeillik‘, akkor az *äld* íge névszói származéka is — műveltető *-t* képző beiktatása nélkül — jelentheti azt, hogy mindenféle ‚al k o m á n y‘, ‚alkotmány‘, ‚alkalmatosság‘, ‚i n s t r u m e n t u m‘. És megfordítva — ha találunk az *äld* ígének egy ‚instrumentum‘ jelentésű származékát, akkor ez az ilyen jelentésű származék az *äld* íge eredetibb ‚összeillik‘ jelentésének bizonyítéka.

Nyájas olvasóm! Ha nemcsak az etymologiai szótáraknak — tér szüke miatt — sem alaktani, sem jelentéstani szempontból eléggé meg nem okolhatott, ki nem fejthetett rövidke kijelentéseit és utalásait bírod el ebben a mái sietős és elsietős világban, hanem győződ türedelemmel az efféle hosszadalmas és unalmas okoskodásokat is. amilyenek az én — egyik nyelvész barátom kedvéért még versekkel is nyújtott — szöfejtéseim szoktak lenni; tehát ha már rég abban nem hagytad e cifra című cikk ráogatását: akkor tapasztalhattad azt, hogy eddig még — untató szokásom szerint — föltevéseim röpke sárkányainak madzagát idelelni mindig odakötöztem egy-egy adatnak a múltnak rétegeibe mélyen belevert karójához. Ha tehát föltemtettem azt, hogy az *áld* ige származéka eredetileg instrumentum'-ot is jelentett, sietek most szemed elé mutatnom a XV. századi Sermones Dominicalesnek ezt a magyar glossás helyét (I:352.): „Adamas enim est lapis tam durissimus quod duro i n s t r u m e n t o (sem eg aldeual“ — ejtsd: sēm egy *áldé*-val —) „et nullo modo frangi potest nisi per sanguinem (h)ircinum (bak vérével“ — ejtsd: bak-vérrel). Igen, a kemény adamás-követ csak kecskebaknak a vérével lehetett megtörni, semmi más *alkalmatossággal*, semmi más *instrumentummal* azaz semmi más „*áldé*“-val.

Itt van tehát az *áldé*, az *áld* származéka, avval a jelentéssel, hogy 'instrumentum'. Itt van az *áld*-nak olyan származéka, melynek ugyanaz a jelentése, mint a magyar nép száján ma is az *alkalmatosság* szónak. Hiszen azt, hogy a gyémántot csak bakkecske vérével lehet megtörni, semmi más *áldéval'*, a magyar nép ma így mondaná: a gyémántot csak bakkecske vérével lehet megtörni, semmi más *alkalmatossággal'*. Így tehát a régi *áldé* olyan jelentésű, mint a mai népi *alkalmatosság*, és így az *áldé*-ban az *áld*- alapszó olyan jelentésű, mint az *alkalmatosság*-ban az *alk*- alapszó és így az *áldé* gyökérszava csak ugyan az *al-k-al*- gyökérszavának alakváltozata. Az *alkalmatosság'*-ot jelentő *áldé* főnév bizonyossága szerint az *áld* ige valóban ugyanabból a gyökérből nőtt ki, mint az *alkalmatosság*, *alkalom*, *alku*, *alkuszik*. (És már itt megjegyezzük, hogy erre az eredményre még majd más úton is eljutunk.)

Hogy az *áldé* képzőjéről is szóljunk — bizonyos, hogy a nem illeszkedett *-é* képző ugyanaz a deverbális *-é*, mely megvan ezeken a szintén *instrumentum*-ot azaz valamiféle eszközt jelentő régi szavakon is: *sorkanté* (~ sarkantyú), *pattanté* (~ pattantyú). A *sorkanté*-igetű a *serkent* hátsó hangrendű változata. Ennek származéka a régi *sorkanté* és mai *sarkantyú*. A *pattanté*(ani) ige *pattanté* származékának is van *pattantyú* változata, ez meg — jól tudjuk — a puskaporos ágyú régi neve. Az *ágyú* szóról meg tudjuk, hogy régibb alakja *álgú* volt. Ha tehát a

régi *pattanté*-val azonos szó a *pattantyú*, akkor nyilván az *áldé*-val is azonos az *álggyú*.

Az *ágyú* szóalak eredetileg épügy általában sokféle *struc-turát, instrumentumot, machinát* jelentett, mint azt jelentett az *áldé* és *alkotmány* és *alkalmatosság*. Az *áldé* és *álggyú* eredeti jelentésbeli teljes egyezése is bizonyítja az *áldé* és *álggyú* azonosságát — ezt már Szilády Áron is úgy tartotta (l. a Serm. Dom. szójegyzékét.).

Az *álggyú* eredeti általánosabb jelentését tapasztalhatjuk a XVI. századelei Érsekújvári Codex Katalin Legendájában (509.). Abban a csikorgó kerekkel nagy mesterségesen megalkotott kínzó instrumentumnak avagy machinának — *álggyú* a neve:

Minden ember szörnyülkedik,
Kitül az *álggyú* láttatik,
Keresztyének kik valának;
Mert változik vala színek,
Hajladozó vala szívek.¹⁾

A pogányok vfgadoznak
És öremőkben tombolnak,
Önmagokat igen hányják
És Urunk Krisztust bosszontyák,
A kerekeket forgatják,
Egyben igen csikorgatják.
Így az császár felkészüle,
Az kénnak²⁾ helyére jeve.

Az *aszú*-nak alakváltozata a régi *aszé* s a mai *aszó*; így az *álggyú*-nak nemcsak *áldé* változata élt, hanem *álggyó* is. A XVI. századelei Debreceni Codexben (549—550.) olvassuk, hogy Szent Katalin azért imádkozott Istenhez, hogy „az ő nevének dicséretire és az környöl álló népnek megfordulására az kinnak ő *álggyóját*“ (írva: *Algyoyath*) „eltérnéje“ (értsd: eltörné). Ez az *álggyó* olyan négy kerékből állott, mely mind környél be volt fűzve éles borotvakkal és vasszegekkel, úgyhogy „az két kerék egyetembe fél-forogván metélnéjék, az kettei kedég ésmég visszön aláforogván, szagatnáják az ő szent testét.“ (Uo.) Ezt az *álggyó*-t Szűcs Sándor pákászhai *alkotmány*-nak mondanák, az én magyarjaim *alkalmatosság*-nak, a Sermones Dominicales prédikátorai *áldé*-nak — mi pedig mindebben megint az emlegetett *al- ~ ál-* és *alk- ~ áld-* igeiövek közös eredetének bizonyosságát láthatjuk.

1) A másolók betoldásait elhagyjuk.

2) A *kén* ~ *kin* régi jelentése kínzás.

Mai (bombarda) értelemben való ,ágyú'-t jelent már az *álgyú* Tinódi Sebestyén krónikáiban:

Azokon feláll *álgyúja*, taraszkjja.

(RMKT. III:166)

Jó faltörő *álgyúk* csak hat vélök ott vala.

(43)

Késő estve sáncokból kívonyának
Szép *álgyúkat*, kikkel elindulának.

(154)

Az Királyszékin *álgyúk* hullának,
Álgyú-kerekek, -*agyak* romlának,
Fő *pattantyúsok* ott meghalának,
Öt nap egymásra *golyóbist* szórának.

(168)

Az *ágyú*-nak a régi nyelvben *-ny*-es változata is van az *ányú* ~ *ányó*- szótőben. A magyar *ny* hang különben olyan képzésű volna, mint a *gy*, csak abban tér el a *gy*-től, hogy képzése közben nem zárjuk el a kilehelés előtt a szájüregtől az orrüreget, s így orrhangú mássalhangzó az *ny*, a *gy*-nek megfelelő orrhang. A náthás ember, kinek bedagadt az orra járókája, a *nyávo*g helyett azt mondja, hogy *gyávo*g; aki meg tukma s az orrából beszél, a *gyomor* helyett azt mondja, hogy *nyomor*. A *gy* és *ny* hangnak ez a képzésheli hasonlósága az oka annak, hogy a magyarban az *ny* hangból is lett némely szóban *gy*, más szóban meg a *gy*-ből *ny*. Tudjuk, hogy az eredetibb *monyoró*-ból, *mönyék*-ből, *ormány*-ből *mogyoró*, *mögyék*, *ormágy* lett. Azt is tudjuk, hogy egyik nyelvjárásban az *ugyan*-ból *unyan*, másokban a *kígyó*- ~ *kégyó*-ból *kínyó* ~ *kényó* lett, harmadikban a *fágy*ni (= összesodrani) ígéből *fányol*ni. Érthető tehát, hogy az *ágyú*-nak *ányú* ~ *ányó* változata is lett.

Azt is megfigyelhetjük, hogy az *ágyú* és *ányú* alak között jelentésmegoszlás történt: az *ágyú*-é lett az új 'bombarda' jelentés, az *ányú*-nak pedig maradt a régiebb, általánosabb 'instrumentum' jelentés. Tinódiiban megfigyelhetjük, hogy az *ányúság* általában valami instrumentumot jelent, az *álgyú* pedig az ő nyelvében 'bombarda'. Azt már láttuk, hogy Tinódi *álgyú*-ja = a mai 'ágyú'; most pedig bemutatom, miféle't jelent az ő *ányú*-sága:

De Zoltai kő miá sebösödék,
Tüzes szerszámokkal terekeket vesztek,
Vizsont hosszú kopjára az terekek
Csuda *fa-ányúságot* ők szörzének.

Nagy szép vaskarikákkal erősíték,
Hozzá való port beléje szörzének,
Az végébe apró puskákat szörzének,
Melyekkel az ostromra ők jövének.

(RMKT. III:151)

Ezt az *ányúság*-ot a Debreceni Codex írója *álggyó*-nak nevezné, Miskolczi Gáspár *alkutmány*-nak, a nép *alkotmány*-nak, *alkalmatosság*-nak, a Sermones Dominicales glossatora *áldé*-nak azaz általában valami *instrumentum*-nak, *machiná*-nak. Sokféle instrumentumot és machinát ért az *ányúság*-on Tinódi is, mikor ezt írja:

Az tereköknek sok *ányúságok*,
Semmit nem használja böles tudományok,
Marada nékik csak hiu hosszújok,
Mert Isten vala magyarok paizsok.

(173)

Tudjuk, hogy a régi világban sok, aki szerzette a könyvet, maga kezével nyomtatta is; aki molnár volt, maga ácsolta a malmát; a halász, pákász, madarász maga készítette a hal- és madárfogó készségeit; a nagy urak vadászaik is — úgy látszik — maguk alkutták vadfogó *ányúságaikat*. 1547-ben írják Kapuvárról Pozsonyba Nádasdy Tamás úrnak „az vadászás felől”: „Gondot viselek reá, hogy kegyelmednek lenne kedve benne, hogy kegyelmednek eleven vada lenne. Vannak *ányósim*“ (írva: *anosim*) — „Bodonhel felé, mondják, hogy sok vad vagon. Az hálókat még Sárvárról el nem hozták az útnak mivoltáért.“ (Levéltári Közl. V:101.) Ez az *ányós* szó, melynek eredeti jelentése ‚artifex‘ lehetett, világosan mutatja, hogy az *ányúság* szó alapszavának, az *ányú*-nak csakugyan volt *ányó* változata is, mint volt az *álggyú*-nak *álggyó* változata, s ennek mindnek olyan általános ‚structura‘, ‚instrumentum‘, ‚machina‘ volt eredeti jelentése, mint az *áldé*-nak. Az *álggyú*- ~ *álggyó*-ból először **álnyú* ~ **álnyó* lett némely vidéken, s csak az -l- kiestével lett az *ányú*- ~ *ányó*- (mint *volna* > *vóna* stb.) és ugyancsak az -l- kiestével az *áldé*- > *álggyú*-ból *ágyú*.

A mi e közös eredetű szavak eredeti, általánosabb jelentését illeti, itt jegyzem meg, hogy a *machina* is általában sokféle *álggyó*-t avagy *áldé*-t jelenthetett, de jelentette az újkori latinban specialiter a t ü z e s á g y ú t is; a XVIII. századi debreceni col-

legiumi tűzoltók nyelvén meg specialiter a tűzifecskendő volt a *makhina*. Így a dunántúli nép a nyomtatás elhagyásával specialiter a cséplőgépet nevezte el *masiná*-nak, az alföldi nép meg az acél-kova-taplónál jobb alkalmatosságot, a gyufát mondja *masiná*-nak.

Így lett a mai értelemben vett, ágyú'-nak neve az az *áldé* > *álgyú* > *ágyú*, mely eredetileg általában 'structurá'-t, 'instrumentum'-ot, 'machiná'-t jelentett.

Az *áldé* pedig — ne feledjük — azért jelenthetett 'instrumentum'-ot, 'machiná'-t, mert a vele egy jelentésű *alkutmány*, *alkotmány*, *alkalmatosság* tanúsága szerint az *alkut* ~ *alkot*, *alkuszik* családjába tartozik, s eredeti jelentése: 'összeillő', 'összeillesztett (vmi)'.

Az *asz-é* ~ *asz-ó*, *fazékgyárt-é* ~ *fazékgyárt-ó*, *pattant-é* ~ *pattant-ó* s több efféle alakváltozatok azt mutatják, hogy az illetkedetlen -é ígénévképző azonos az -ó ígénévképzővel, tehát amint a régi *aszé* ígénév azonos az *aszó* ígénévvel, úgy az *áldé* szó — ha alaktani és hangtani szempontból nézzük — azonos a mai *áldó* ígénévvel. Természetes azonban, hogy a régi *áldé* és mai *áldó* azonossága csak akkor válik bizonyossá, ha ezt a két szót nemcsak alakí, hanem jelentéstani okokból is egyezőnek tapasztaljuk. Be kell bizonyítanunk, hogy az az *áld* íge, melyből az 'instrumentum' jelentésű régi *áldé* származott, azonos a mi ma is ismert *áld* ígénkkel, melynek mai jelentése 'benedicere'. Vajjon tehát nemcsak alakja, hanem jelentéstörténete is olyan-e a mai *áld* ígének, hogy ezt az ígét is az *áldé*-vel együtt az *alkuszik*, *alkú*, *alkalom* szavak gyökeréről eredetnek tarthatjuk?

Erre a kérdésre, nosza, kezdjük meg a felelet megadását.

A -z ígéképzővel lett a -d képzős *hord*-ból *hordoz*, az *ód*- > *old*-ból *ódoz* > *oldoz* — így lett a -d képzős *áld*-ből *áldoz*. Az *old* ugyanazt jelenti, mint az *oldoz*, úgyhogy Pázmány-nak ugyanabban a mondatában megvan egyenlő jelentéssel mind a kettő: „A mit megódoz, azt fogadá, hogy *ódva* haggya.“ (Kal. 806.). Így az *áld* is régen azt jelentette, amit az *áldoz*: „Velős áldozatokat *áldok*“ (= áldozok) „ténékd; kosoknak gerjesztetével *áldok*“ (= áldozok) „ténékd teheneket bakokkal“ (XV. sz. Apoc. 13.) ~ *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum: offeram tibi boves cum hircis* (Psalm. LXV:15). Megvolt tehát a régi nyelvben az *áld* ígének nemcsak 'benedicere', hanem 'offerre', 'immolare', 'sacrificare' jelentése is. Az itt-ott magyar szavakkal magyarázott latin szövegű XII., XIII. századi oklevelek tanúsága szerint azokat a forrásokat, kútforrásokat, röviden: kútakat, melyek mellett a pogány magyarok *áldoztak*, nem *áldozó*-kutaknak, hanem *áldó*-kutaknak nevezték: *Inde ad aldocut* (olv. *áldó*-kút 1193); *iuxta quandam fossam que uocatur Aldoukut* (olv. *áldó*-kút 1223.) (Oklsz.).

Ezek az áldó-k úta k voltak azok, melyekre Szent Lászlónak ez a törvénycikke (22.) céloz: „Quicumque ritu gentium juxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes et lapides obtulerint, reatum suum bove luant“ azaz: „Akik pogány szerrel kutaknál áldoznak, vagy fáknál és kőszálaknál áldozatot hoznak, bűnüket egy ökrön váltásák meg.“

A bálványok vizek mellé való helyezése, a vizeknél való áldozás szokása pogány nyelvrokonainknál, a voguloknál és osztyákoknál is megvan, ezért van a voguloknál annyi „szent“-nek mondott *já* (vog. *já* ~ régi magy. *-jó* = „Fluss“ vö. *Söv-jöv* > — szó szerint „Só-folyó“, „Salzbach“ — *Sa-jó*, *Hé-jó*, *Meleg-jó* > *Meregyó* > *Meregyő*, *Berek-jó* > *Berettyó*, *Székely-jó* stb.) és ezért van náluk annyi „szent“-nek mondott *túr* és *tó* (~ magy. *tó*).

Szent László idézett törvényéből láthatjuk, hogy fáknál is hoztak áldozatot pogány eleink. Magyar szavas latin okleveleink, melyek az Árpád-korból maradtak reánk, a szent fáknál való áldozásnak is megőrizték számunkra nyelvi emlékét.

Tudjuk, hogy a szláv eredetű *szent* szó előtt az ősi *id* ~ *üd* ~ *igy* ~ *egy* ~ *ügy* szó jelentette a magyarban a „szent“-et. Ez a pogány korunkbeli szavunk van *igy-ház*, *egy-ház* szavunkban, melynek eredeti jelentése „szent ház“ azaz „templom“. (A *templom* és *egyház* közti mai jelentésbeli különbség: jelentés-megoszlás eredménye; a németben *Kirche* maig is jelent „templom“-ot is, mai értelemben vett egyházat is.) A pogány vogulok és osztyákok szintén „szent-ház“ értelmű szóval emlegetik a bálványok őrzésére alkotott hajlékot. Ez a „szent“ jelentésű **id* ~ **üd* szavunk lappang *innep* ~ *ünnep* szavunkban, mely ebből lett **idnap* ~ **üd-nap* (< *id-nop*) s eredeti jelentése „szent nap“. Azt is tudjuk, hogy sok ma egy tagú szavunk az Árpád-korban még két tagú volt, hosszabb volt mai alakjánál egy tövégi rövid magánhangzóval, leginkább *-i*, *-ü*, *-u* hangzóval. Az *út* — *utu* volt; a *had* — *hodu*; a *köz* — *küzü*; *szék-fa* helyett azt mondták, hogy *székü-fa*. Ha tehát egy 1193-i oklevél határjelnek *ügyüfát* emleget (írva: *vgufa*, *ugufa*), akkor nyilvánvaló, hogy annak értelme: „ügy-fa“ azaz „szent fa“. Olyan szent fa, amilyeneknél való pogány áldozást büntet Szent László törvénye, s amilyeneknél még ma is áldoznak a vogul és osztyák pogányok. Azoknak még ma is vannak nemcsak „szent ház“-aik, hanem „szent fá“-ik is, melyeket teleaggatnak áldozati ajándékaikkal és amelyek előtt imádvá hajlonganak. (VNGy. II:II:0366., Horg:MSz.)

A Szent László törvényebeli pogány áldozások helyéül említett kőszálak emléke is megvan nyelvünkben. Ezek emlékét az *Égy-kő*, *Égy-kő* (= „szent kő“) földrajzi nevek őrzik. Hogy ezekben is nem „eins“, hanem „heilig“ jelentésű *egy-* szavunk van, ezt mutatja az is, hogy az egyik régi *Égy-kő* régi német neve *Heili-*

gen-Stein volt. A vogulok és osztyákok között pedig a hegyeken és bálvány-alakú kőszalak előtt való áldozás és imádkozás szokását is megtalálták. Az osztyákoknak az Urál is „szent kő” = *jeming kew*’ (Reguly, Horg:MSz)

Az *áld*-hoz nemcsak a deverbalis -z ígéképző, hanem a deverbális -m ígéképző is hozzájárulhatott, s amint a *fut* és *foly* ígéből let a *futam*(ni), *folyam*(ni), később *futamod*(ni), *folyamod*(ni), úgy lett valamikor az *áld*-ből **áldam*(ni) ige, s ebből a régen ‘áldozás’ jelentésű *áldomás*. Ez a szó van meg Béla király jegyzőjének krónikájában, mely szerint Árpád magvarjai „more paganismo, occiso equo pinguissimo magnum *aldamas* fecerunt” (16). Ilyen jelentésben van az *áldomás* alakváltozat is a XVI. századi Kulcsár Codex zsoltárfordításában (153): „Zsíros *áldomást*” (holocausta) „adok néked kosoknak fistével; ökrökkel és ürökkel áldozok ténéked (Psalm. LXV:15.).

Ma csak isszük az *áldomást*, a *pactum*’ azaz ‘megalkuvás’ erősségére, de mikor az *áldomás* még nem csupán emberek közti ‘pactum’ volt, hanem istenségnek való ‘áldozás’ volt, azaz áldozati lakomázás, akkor még ették is; hiszen Béla király Anonymusa szerint „kövér ló” volt (equus pinguissimus) a honfoglalók áldozata. A voguloknak és osztyákoknak is ló a fő áldozatuk, még pedig k ö v é r. „Lovat az északi vogulok és osztyákok vidékein általában nem tenyésztnek s a déli tájakon sem tapasztalható valami bő lőtartás s különös gyakorlottság a lóval való bánásmódban: mindamellert közfelfogás, hogy az istenek előtt legkedvesebb s legtöbbre becsült áldozati állat a ló, amint hogy maguk az áldozók is a lóhúst tekintik legízletesebb falatnak (Gondatti 11.). Ezért nagyobb jelentőségű áldozati alkalmakkor az északi vogulok és osztyákok nem sajnálnak semmi fáradságot, sem nagy költséget, hogy a kívánt lovat messzi tájakra, a Pecsora vagy Közép-Ob mellékéről megszerezzék s elhozzák. Patkanov szerint (Irtysch-Ostj. I:109.) az Irtis-vidéki osztyákok néha 30—50 s még több rubelt fizetnek egy szép áldozati lóért, mivel a bálványistenységnek a szép állat kedvesebb... Kuznecov a felsőözvái vogulokról közli, hogy ilv áldozati lovat vásárolva, ezt e g é s z n y á r o n h i z l a l j á k s í g v készíttik elő az őszi közös áldozatra...” (L. Munk. VNGy. II:II:0433.). Vogul áldozati énekben is ‘hízott’ a költői jelzője az áldozati ‘ló’-nak. „H í z o t t l ó - m á l - f é l l e l ” azaz ‘t ú l e m l ó - m á y l - p á l l a l ’ imádják a vogulok az istenséget. (VNGy. II:II:0468). Anonymus az „equus pinguissimus”-t nem a biblia stylusából vette, hanem a csácsogó énekesek ugor költői nyelvéből tanulta, fordította. (A vogulban *pál máyl* ‘fél-mál’ azaz ‘fél-mell’ helyett *máyl-pál* = ‘mál-fél’ azaz ‘mell-fél’, olyan összetétel, mint a magyarban *éj-fél*.) Az „equus pinguissimus”-ból régi magyarok, mai vogulok és osztyákok egyképpen lakoznak a bálványistennek és maguknak kedvére „gaudio magno valde” — hogy megint Anonymus szavaival szóljak.

Az *áld*-dal kapcsolatban ezt a kitérést, nem hosszút, sőt vázlatosat, de mégis csak kitérést, meg kellett tennem további szófejtegetéseim támogatása és könnyebb megértetése végett. Rá kell mutatnom arra, hogy a honfoglaló magyarság keresztényiség előtti vallásának történelmi és nyelvi emlékei ugyanolyan kép nagy vonásait mutatják, aminő képet a vogulok és osztyákok pogányságáról mi idéttünk írnak szemünk elébe az obi-ugorság tanulmányozói.

Emlékeztetem még az olvasót arra is, hogy az *isten* szó sem nem szláv, sem nem görög, sem nem török, sem nem más nyelvbeli jövevény, hanem az Isten nevéül ugor eredetű. Emlékezzünk arra is, hogy mai vallási életünk *esd* és *esküszik* szavát az ugor-ság vallási szokásainak ismeretében lehetett megfejteni (Mészöly. NNyv. I:2.). A *húr*-ról és társairól írt ezidei cikkemben (NNyv. III:89.) utaltam arra, hogy a halotti *tur* > *tor* szavunk eredetére is (hogy tudniillik a *tor* a *-k* képzős *torok* szó alapszavával azonos), az ugor-ság nyelvének és lelki életének búvárlása vezet el bennünket. A halotti *tor* nemcsak a régi magyar nyelvben *tur*, hanem a vogul énekben is *tur* a temetési áldozás (*ity-tur* VNGy. IV:117, *vit-tur* 121; vö. még *torkos-hét*). Megjegyzem még, hogy a mai obi-ugorok nyelve és vallása mutatja meg azt is, hogy pogánykori kifejezés volt az *imád* is (= ‚bálványt étellel kínál’) a *könyörög* is (= ‚bálvány előtt hajlong’), a *kiált* < *kaját* is (= ‚*kaj-kaj*-t üvölt a bálványnak’). Vogul sámánok szava és révülete, el *rejt*-özése, el *rek*-kenése magyarázza meg a „hej *regő rejtēm*“-et (< hej **rek* ő **rektēm*) s ama „vox diabolica“ (vö. Erdődi: SzegF. III:230), a pogány magyar hadakozónak „huj! huj“ kiáltása: a megöleendő ellenségnek olyan áldozatul ajánlása, ami a vogul hadakozónak is vallási szokása volt (VNGy. II:II:0449, 0463). Eleink szent-galleni evés-ivásának az a befejezése, melyet némely lelkes történetírónk dalolásnak tartott, a német barát meg az istenekhez való „borzasztó“ kiabálásnak, (h o r r i d i s s i m e diis suis omnes vociferabant MHK. 338.), bizony nem cigányprimás előtt való heje-huja volt, hanem heje-hujának heje-huja ugyan, de olyanféle ‚hej-haj-huj’ azaz vogulul *káj*, osztyákul *hou*, aminőt a vogulok és osztyákok az isteneknek szóló éneklésnek tartanak, de Munkácsi szerint „csak a vogul magyarázó szépítő kifejezésével mondható éneklésnek.“ (VNGy. II:2:0353). Nemcsak a pogány magyarok kiabáltak isteneikhez l a k o m á z á s u t á n, hanem úgy tesznek a pogány vogulok és osztyákok is, még pedig az á l d o z a t i l a k o m a u t á n m i n d n y á j a n, „o m n e s“ — amint Ekkehard írja az ősmagyarokról. „Hoffmann könyvében (Nördl. Ural XXVIII. 1.) azt olvassuk, hogy az osztyákok a l a k o m a u t á n a s z e n t s á t o r b a m e n n e k s o t t k é t s o r b a h e l y e z k e d v e h o u, h o u l k i á l t á s o k b a t ö r n e k k i, m i k ö z b e n i d e - o d a m o z o g n a k s k e z e i k k e l t a p s o l n a k; a d d i g t a r t e z a k i á l t o z á s, m e d d i g c s a k e r e j ü k b i r j a. I t t n y i l v á n

a vendégül látott bálványszellem vonul el a vendéglátók sorai között s neki szól a barátság jeleivel kísért hangos üdvözlés... Az Obdorszk-vidéki osztyákok *káj! káj! kalaj* kiáltásokkal fejezik be az áldozati szertartásokat... Pallas műve szerint is az *áldozatbucsum* üvelete alkalmával mindenki teljes erejéből kiáltoz s kezeivel a levegőbe integet, így fejezván ki háláját és üdvözlését az istenségnek azért, hogy lakomájukon résztvett." (Munk. VNGy. II:II:0463.) — És így tovább...

Mindezek — történeti kútfők, nyelvészet, néprajz — azt mutatják, hogy a honfoglaló magyarság vallása nem a törökségtől vett, hanem az ugor korból való vallás volt; tehát ha honfoglaló eleink *áld* szavának föltett 'összeillik', 'alkalmazkodik' ősjelentését össze akarom egyeztetni az 'áldoz' jelentéssel, akkor meg kell vizsgálnom a vogul és osztyák pogányság áldozatának mivoltát, nemcsak külső megnyilvánulásait, hanem belső értelmét is. Vajjon a vogul és osztyák áldozás mivolta, mely — az ősi énekek tanúsága szerint is — az ugor-kori áldozás mivoltát is megmutatja: igazolja-e azt, hogy az 'áldozás' magyar elnevezése az 'összeillik', illetőleg 'összeillés' ősjelentésű *alkuszik*, *alku*, *alkalom* szavaknak ezekkel közös származású rokona?

Igazolja-e ezt a vogul és osztyák áldozás mivolta azáltal, hogy valóban *alkalom*-nak azaz *alku*-nak bizonyul az obi-ugorok *áldozása*?

Vegyük elő megint Munkácsi Bernát könyveit.

„A vogul-osztyák pogányságnak“ — ügymond Munkácsi — „nagy jelentőségű intézménye az áldozat, mely vallási gyakorlatnak maradványai ama déli vidékeken is feltalálhatók, hol a keresztyénség hatása alatt a bálványképek már eltűntek, s az egykor velük ábrázolt istenségeket csak mint szellemi lényeket ismerik.“ (VNGy. II:II:0416.). — „Legszélesebb körben s legbővebb eredménnyel folynak az áldozatgyűjtések a Világügyelő-Férfiú részére, akinek három évenként egyszer minden vogul és osztyák köteles áldozni, illetve ajándékot küldeni. Igen népszerű a pelimi istenség is, kihez igen gyakran fordulnak fogadalmakkal s a régebbi időben gyakran zarándokoltak is.“ (II:II:0427). — „Ugyancsak igen keresett, nagy tekintélyű istenség volt hajdan a déli vogulok között a *kondai fejedelem*, kiről... azt is tudjuk, hogy bálványát áldozati ünnepek tartása céljából, mint valami szent képet, egyik helységről a másikba hordozgatták“ (II:II:0427). — „Ha vogul vagy osztyák ember... vadászatra, illetve halászatra indul, e gye z s é g e t k ö t az istenekkel illetén módon: Ha három cobolyt lövök, egyet neked adok; ha hatot, kettőt adok; ha a halfogás sikeres lesz, a legnagyobb halat te kapod, különben semmit sem kapsz“ (II:II:0421.).

„E g y e z s é g e t k ö t!“ — íme az obi-ugor pogányság tanulmányozója *evvel* fejezi ki *áldozati fogadalmuk mivoltát*.

Az „egyezség”, „szerződés”, „pactum” régi magyar elnevezése pedig — láttuk — ez volt: *alkalom*, *alkú*.

Tehát az ősi magyar pogány áldozat — a mai vogul és osztyák példa tanúsága szerint — csakugyan *alkalom*, *alku* (= *pactum*) volt (emlékezzünk vissza arra is, hogy baranyai nyelvjárásban az *alkalom* szó alakváltozata „alku”-t „megalkuvás”-t jelent).

Igy alkuszik egy nagy beteg is a Szigva-torkolati Türemfi-val: „Türemfi öreg, én nyusztkönyörgést, hódkönyörgést intézek hozzád: vajha te engem fölgyógyítanál! Ha te engem fölgyógyítasz, én egy kötéltre kötött hét áldozattal fogok eléd állani.” És az ének szerint föl is gyógyult a beteg s teljesítette is fogadalmát (II:II:0421). Hogy Páriz-Pápai szótárának szavaival éljek — ha valaki egy istenséggel „*alkalomba* ereszkedett”, *alkalomba* ment, akkor meg is kellett „állania az „*alkalmat*”, nem volt szabad „megmásolnia, fölbontania az *alkalmat* azaz *alkuvást* azaz az *áldomást*, *áldozatot*”

Méltán félhetett az a rossz adós, aki az *alku* szerint nem fizetett meg az istenségnek. „Reguly egy Baerhez 1844-ben írt levelében Pachtjár vogul tolmácsának ilyen fogadalmáról tesz említést. Történt ugyanis, hogy midőn utazónk nevezett emberével Felső-Pelim egyházas falut elhagyva, észak felé vette útját, 42 versznyi utazás után az erős havazás miatt vissza kellett térnie ugyancsak Felső-Pelimbe. Ez a sikertelen utazás nagy háborgást keltett Pachtjár lelkiismeretében, mert intő jelnek magyarázta Pelim-isten részéről, kinek ő két évvel azelőtt, midőn súlyos betegségéből fölépült, ló áldozatot fogadott s most mégis — noha eljött az istenség szent helyéhez — az ígért áldozatot be nem mutatta. Reguly úgy segítette Pachtjár lelki küzdelmén, hogy számára egy csikót vásárolt, melyet emez az istenség szent nyírfa-berkében” (az ügyü-fánál!) „a helyi sámán közreműködésével a rendes szertartások mellett áldozatkép bemutatott” (II:II:0420).

„Pachtjár... esetéből látjuk” — fűzi hozzá Munkácsi — „hogy az áldozati fogadalom beváltása néha csak hosszú idő múlva történik” (II:II:0421). De „hogy az ilyen halogatás az istenséget haragra ne ingerelje, az áldozat-váltó vagy „fogadalmi alak” intézményét veszik alkalmazásba. Erről egy vogul nyelvű néprajzi jegyzet a következőket közli. Ha valaki valaminek állatot, akár fekete lapockájú rént, akár lovat, akár hófehér rénborjút fogad áldozatúl, de olyan állatot hamarosan nem talál, mert nincs birtokában, akkor alakot szab, fogadott állatának alakját szabja ki nyírhéjból. Ezt a kiszabott állat-alakot a „fényszekrénybe” teszi (ahol a bálványt s az áldozati adományokat tartják) s ott őrzik mindaddig, míg olyan állatot nem találnak. A fogadalmat tevő ember, ha megtalálta a fogadott rénborjút vagy a fogadott lovat, miután ezt a rénborjút vagy lovat

lelte, ennek (képmását) alakját eldobja“ (II:II:0422). — Különben „nemesak fogadalom esetén, hanem bármikor helye van az áldozati váltónak, ha az áldozatra köteles ember e kötelességnek meg nem felelhet“ (II:II:0422). Hogy mennyire üzlet, mennyire alkú a pogány áldozás, mutatja ez is, hogy Munkácsi nem tudja másnak, mint „váltó“-nak magyarázni azt az állatképet, melyet az igazi állat helyett ideiglenesen ad az istenségnek a vele „alkalomba ereszkedett“ vogul és osztyák. A váltót — mint látjuk — a hitelezőnek vagyis az istenségnek székényébe adják át, s mikor az istenségnek az ötleme megkapott ellenértékért ama váltó erejéig megfizetnek, akkor kapják vissza és semmisítik meg a váltót.

Ha az adós ember nem fizet, az istenség nem hagyja anynyiban jogos követelését. „A fogadalmat tevő nagyon óvakodik attól, hogy az istenséget csalással meg ne haragítsa, meg lévén arról győződve, hogy ily esetben a fölépülő betegre újabb betegség, sőt halál vár, a halász pedig, hogy többé sikeres halászatot nem remélhet.“ (II:II:423). — Szigorúan ügyelnek az istenek járandóságának pontos teljesítésére, melynek elmulasztása esetén a késedelmezőt mindenféle bajok, különösen betegségek rábocsátásával emlékeztetik tartozó kötelességére... A következők tudatában nem is ad okot a jámbor bálványhívó áldozat-halogatással az istenek ingerültségére, hanem később mindenét eladni, sőt szolgálatba szegődni, csak hogy a szükséges költséget az áldozathoz előkerítse, mely halál esetén az utódokra és a rokonokra is kötelező“ (II:II:0419).

A pogány áldozat üzletszerűségéből az is következik, hogy az az emberrel szembenálló félre, az istenségre is kötelezettséget ró. „Az istenség is kötelezve van arra, ha egyszer áldozatot kapott érte, hogy osztyák emberének kívánságát teljesítse.“ (II:II:0423). — Ha nem teljesíti, épúgy lakolnia kell, mint a szent alkut megszegett embernek. Ha az istenség megkapja a maga áldozatját, de viszontszolgálatot nem tesz, „nem kerülheti el büntetését, melynek az ember a végrehajtója. A községi istenséget a sámán inti meg s figyelmezteti engedelmességre, a házi istenséget a tulajdonosa. Ha az intés nem használ, a fenytés következik: a bálványt földre dobják, ütik, lábbal tapodják, sőt néha elégetik, s mással helyettesítik, esetleg elhagyják egy időre s a templomba mennek, hol a szentek képei előtt gyertyát gyújtanak s ott mondják el könyörgésüket kívánságuk teljesüléséért.“ (II:II:0423).

„Hogy mikép fogja fel a nép az áldozatok szolgáltatására vonatkozó kötelességét, azt jellemzően világítja meg a Kuly fejedelemnek e mondása: — A lenn (t. i. földön) élő lábas istenkék (t. i. bálványok) lábbeli hét ügyességet végeznek (t. i. az emberek kéréseit teljesítés végett fölviszik az égi atyához, *ös-höz ~ is-hez* azaz *isten-hez*) s ezért neves pénzt, jó ételadományt (mint ál-

d o z a t o k a t) szereznek: ha Numi Tárem atyám engem lebo-
csátana, neves pénzt, jó ételadományt én is épúgy szerezhethék.
— Látni való ebből, hogy a nép képzeletében az áldozat az is-
tenséget megillető jár and ó s á g, jutalom azért a szolgálatért,
melyet az embernek végez. Ezért lehet az áldozatok mértékét illető-
leg, mint mindenféle egyéb szolgálmánynak díjazásánál a l k u d n i
is. Ha valamely istenségnek követelése az osztyák embernek
túlságosan soknak tetszik, arra kéri a sámánt, hogy beszélje rá
az istenséget, hogy érje be kisebb áldozattal, mi a sámánnak
szelid szavak vagy fenyegetések alkalmazásával rendesen sike-
rül is“ (II:II:0419).

Íme, Munkácsi-idézeteinknek legelején „*egyezés*“ szóval lát-
tuk magyarázva az áldozás mivoltát, mely *egyezés* szónak
régi és mai nyelvjárásban *alkalom* szó az egyértékese; itt meg
az idézetek végén az *alkudni* szóból érthetjük meg, hogy mit is
jelent igazában ugor szerrel áldozni. Hiszen a magyar *áldomás*
is, mely a pogány világban ‚áldozás‘ volt, ma a vásári ‚alku‘-nak,
‚pactum‘-nak egyik actusa. Tehát nemcsak hangtani, alaktani,
hanem jelentéstani vizsgálódásunknak is egy az eredménye: az
áld (= áldoz) szó is az *alk-alom* (= alku) szó rokonságába va-
ló. A pogány áldás azaz áldozás embernek istenséggel való
alku-ja, megalkuvása, régiesen: alka l m a, baranyaiasan:
ó k u m j a.

Bizonyítja ezt a nap-*áld-ozat*-nak *alk-onyodat* neve is, hi-
szen ez az *alkonyodat*, mely itt az *áldozat* egyértékese, amint
meg fogjuk látni, az *alkalom* szónak származéka.

Nemcsak az ember áldozott, hanem a nap is. Nemcsak
embernek volt áldozatja, hanem *napáldozat* is volt, sőt van ma
is. Hogy a nap este úgy áldozik, mint a pogány pap, ezt
még így tudták a mai hazába megtelepedett magyarok. Így
tudták ezt még akkor is, mikor új hazabeli szláv hatásra meg-
tanulták azt, hogy ami a pogány papoknak *áldozás*, az a ke-
resztyén papoknak *szent-elés*. Ezért aztán *napáldozat* helyett is
— régi pogány képpel, de új keresztyén szóval — azt mondták,
hogy: *napszentelet*. A mai székely *napszentelet* a keletről hozott
napáldozat-nak — hogy én is divatoskodjam — szentistváni gon-
dolat szerint való lefordítása. A székely azért mondja ma is,
hogy ‚*leszenteül* a nap‘, mert ezer esztendővel ezelőtt úgy mondta,
hogy este ‚*áldozik* a nap‘.

No mármost.

Ha igaz az, hogy az *áld-oz* és *alk-alom* egy gyökérről való,
akkor — de csakis akkor! — az is lehetséges, hogy a naple-
mentét ne csak *nap-áldozat* és *nap-szentelet* szóval nevezze meg
nyelvünk, hanem az *alkalom* szóval is, illetőleg annak valamely
származékával. Viszont ha a naplementét nemcsak *nap-áldozat*-

nak és nap-szentület-nek nevezi nyelvünk, hanem elnevezi az *alkalom* szó származékával is, akkor ez meg annak a kétségtelen bizonyítéka, hogy valóban az *alkalmatosság* jelentésű *áldé* szóval egy eredetű az *alkalomba* ereszkedik' jelentésű *áld, áldoz* íge.

Nos, abban a XV. századi nyelvemlékben, melyből az *instrumentum* 'áldé' előkerült, az meg, hogy 'a nap le-áldozik', még így van: „bel-alkolmaszik“ (írva: „aduesperascit bel *alkolmazikh*“). Itt van hát eddigi fejtegetéseink pecsétjéül a *nap-áldozat'* értelmű *alkolm-aszik'* révén az *áldozat'* jelentésű *alkalom!* *Bel* — ez a *be-* ígekövető régi, teljesebb alakja; az *alkolm-* az *alkalom* régi alakja; az *-aszik* olyan képző, amilyen a régi *vígaszik* ígén van; ennek meg van *vígad* párja, *-sz* helyén *-d*-vel, amint a *marakoszik*-nak is van *-d-s* párja: *marakodik*. És ebből az következik, hogy a 'vesperascit', 'le-áldoz' jelentésű *alkolmaszik* mellett kellett lennie egy 'le-áldoz' jelentésű **alkolmadik- ~ *alkolmodik*-nak is.

Az *alkalom*-nak régi **olkulm* alakjából az *-l*-ek kiestével lett a baranyai *ókum* = 'alku'; így lett a 'le-áldoz' jelentésű **alkolmodik*-ból a göcseji *akomodik* (= *vesperascit*); egy régi **olkolmodik* változathból a veszprémi *okonodik* (ua.) és a baranyai *ókonyodik* (ua.); egy régi **alkolmodik*-ból pedig az első *-l*- megmaradtával az **alkomodik* > **alkonodik* > *alkonyodik* lett.

Az *alkonyodik* tehát azért jelenti azt, hogy 'le-áldozik a nap' mert az *alkonyodik* jelentése eredetileg épúgy azonos az *áldozik* szó jelentésével, mint azonos a *napszentület*-ben lévő *szentel* jelentése is. Nemesak a nap *szentül* le, hanem a pap is *szentel*; nemesak a nap *áldozik*, hanem a pap is, keresztyén vagy pogány; nemesak a nap *alkonyodott* régen, hanem a pap is, mármint a pogány. *Alkonyodott* < **alkalm-odott* a pogány pap, mert a pogány áldozat mivolta az ember és istenség között megkötött egyezés azaz *alkalom* azaz *alkú* volt. *Alkonyodott*, illetőleg régi alakjában: *alkalmodott*, azt jelentette, hogy — Páriz-Pápaiként — '*alkalomba* ereszkedett', meg-*alkudott*, mármint ember az istenséggel, istenség az emberrel.

Most gondoljunk vissza arra, hogy az *alkuszik* eredeti jelentése 'illik', az *alkalmas* eredeti jelentése 'illő', az *alkú* > *alku* eredeti jelentése 'illő', az *alkut* > *alkot* eredeti jelentése 'összeilleszt', az *alkutmány ~ alkotmány, alkalom, alkalmatosság, áldé ~ áldó* > *álgzó* > *álggyú* > *ágyú* és *ányó* > *ányú*- eredeti jelentése 'összeillesztett valami', 'structura', 'instrumentum', 'machina'.

Az anyagból való részek összeillesztését jelentette a régi *alkut-ni ~ alkot-ni*, mikor valami *structura* vagy *istrumentum* *alkutásáról, alkotásáról* volt szó; *lelkek, akara-*

tok, vélekedések összeillesztését jelentette az *alkut-ni*, mikor pörös feleket alkuttak össze azaz egyeztettek össze.

Így anyagokból összeillesztett-et jelentett az *áld* ige-neve az 'instrumentum' jelentésű *áldé*-ban, de ember és istenség akaratjának összeillesztését, egymással öszve-alkutását jelentette az *áld*-nak ugyanazon ige-neve a pogány 'áldozás, áldozat' jelentésű *áldóv* > *áldó*-ban. Az 'instrumentum' jelentésű régi *áldé* nomen effectus, az 'áldozás' jelentésű régi *áldó* nomen actionis (a mai 'benedicens' jelentésű *áldó* nomen agentis).

Megismétlem pedig ezt az alakotani párhuzamot: *es*-ből lett *es-küszik* és *es-d*, *ál*- ~ *ál*-ből lett *al-kuszik* és *ál-d*.

Megismétlem — de most már 'quod erat demonstratum'-mal — e cikk címét is: *áldó* az *ágyú*, *alku* az *áldozás*, *áldozat* az *alkonyat*.

A felső-lozvai vogulok, mikor a Lozva szent kútfeje táján *occiso equo pinguissimo magnum aldamas facerent*, a bálvány körül sok hosszú rudat földbe vernek s azokat „legfelül óriási fá klyák módjára meggyújtják.“ (Munkácsi: VNGy. II:II:0442). — Az „áldozati fenyő“, az úgynevezett „*tir, lo bog ó égéssel világító* s ezzel az ünnepséget fokozó járuléka az áldozásnak.“ (Uo. 0443.) — Az északi osztyákok áldozásakor, mikor „a hatalmas láng magasán föl száll“, az áldozók „órlási üvöltésben törnek ki: *káj, káj! kalaj!*“ s így végezvén az áldozást, boldogan mondják, hogy: „*A tűz szépen ment.*“ (Uo.) — „A régi áldozati kivilágításnak lehet maradványa, hogy az irtisi osztyákok áldozati ünnepségüket rendszeren éjjel, *égő máglya rakások világánál tartják.*“ (Uo.)

Már a nap is lemenőben

Tüzet rakott a felhőben

— így mondja ezt a képben beszélő, mi korunk költő. Áldozik a nap — így mondta ezt a történelem előtti kornak, az érzékeltető nyelv korának, tehát a képekben beszélés korának minden magyarja.

Az anthropomorphismus korában a nap, mint az ember, kelt az őszállásáról, ahová előző nap szállott. (A *kikelet* (Frühling) nem növények kikelését jelentette, hanem embereknek a jószággal együtt téli szállásukról való kikeletét!) Azután a nap járt, mint az ember. Napszállatkor — tüzet rakván a felhőben — áldozott, mint az ember.

Tanulmányom jelentéstani váza :

illik foralom illő fogalom	alkuszik elnevezés alkalmas elnevezés	{	instrumentum fogalom	{ { {
			pactum fogalom	{ {
			naplemente fogalom	{ {

Abból, hogy három ennyire különböző fogalomnak (instrumentum, pactum, naplemente) elnevezéséül mind a három esetben megvan mind az *áld*-nak, mind az *alkalom*-nak származéka, bizonyosan következik az, hogy közös eredetű ez a három különböző fogalomkörben mindig együtt jelentkező alapszó-pár (*áld*- és *alkalm*-), melyben különben a szókezdet (*ál*- és *al*-) egyik alapszóé a másikéval, hangtanilag azonosítható; az ezekre a szókezdetekre következő többi elem pedig alaktanilag megmagyarázható. A megállapítható közös gyökérszó eredetileg a származékai jelentésbeli közös elemének volt nyelvi kifejezése.

*

E cikkben előadott szófejtéseimet v a l a m e n n y i t csak Csefkó Gyula barátommal volt alkalmam közölni ezelőtt vagy tíz esztendővel. Ahogy én őt ismerem, bizonyára még emlékszik rá. Horger barátomat az $m > n > ny$ hangváltozással kapcsolatban csak arra tettem figyelmessé annak idején, hogy az *alkonyodik* a Sermones Dominicales adata szerint az *alkalom* származéka, mind a kettő pedig az 'illik' jelentésű *alk*- ige-tőből, az *alkuszik*-nak és *alkot*-nak is alapszavából lett; ezért tehát jó volna a fölvetett tudományos kérdés minél pontosabb tisztázása végett, ha az $m > n > ny$ hangváltozás gyakorisága felől ő is véleményét nyilvánítaná. Horger barátom, ki köztudomás szerint nemcsak a magyar hangtörténetnek kiváló mestere, hanem egyben a legtermékenyebb magyar szófejtő is, az *alkonyat*-ról írt is szép cikket a Magyar Nyelvbe (XXXIII:48). E cikknek végső eredményét azonban, bármilyen szellemesnek és módszeresnek

találom is, de el mégsem fogadhatom. Budenz (MUSz.) az *áld* ígét — helytelenül — olyan vogul ígével egyezteteti, melynek eredeti jelentése ‚mond‘. Bárzi ezt az egyeztetést valószínűnek tartja Szófejtő Szótárában. Az *alkot* gyökérszavát Budenz azzal a vogul ígétővel egyeztette, mellyel — őt követve — én is egyeztettem. Bárzi azonban ezt nem fogadja el. Ellenben helyben hagyja Németh Gyulának azt a véleményét, hogy az *ágyú* török jövevényszó. „Régi jelentése“ — írja Bárzi — ‚szerszám eszköz‘; valószínűleg valamely török nyelvből a honfoglalás előtt, vö. pl. ujjúr *altagh* ‚fortély, fogás‘, megfelelői kipcsak, turki jellegű nyelvekben és a csuvasban. A jelentésfejlődés: ‚ügyesség, mód, ➔ ‚eszköz‘ előfordul különféle nyelvekben.“ Budenz szerint az *alkonyodik*-ban ugyanaz a gyökérszó van, mint az *aluszik*-ban és *álom*-ban: „a közös *ál-, al-* alaprész nyilván nem más, mint az *al (ál-), ol-* ‚dormire‘ ‚cubare‘ ige.“ Bárzi ezt valószínűtlennek tartja s Horgernek az *alkonyodik*-ról szóló fejtegetéseit sem tartja valószínűknek, azokat az elemeit sem, melyekkel, mint énvelem való megegyezésekkel természetesen én is egyeztetek.

Mészöly Gedeon.

Das Wort „ágyú“ „Kanone“ ist ein nomen verbale, dessen (auch in den ob-ugrischen Sprachen vorkommendes) Verbum die Bedeutungen ‚zusammenpassen‘, ‚zusammenfügen‘ hatte. Die abstracten Bedeutungen der Ableitungen desselben Verbuns sind: ‚handeln (mit jm um etwas)‘, ‚übereinstimmen‘, ‚einen Vertrag schliessen‘, ‚ein Gelübde‘ ablegen‘, ‚opfern‘.